

УДК 37.014.53

ГАННА ДАВИДЕНКО

Вінницький інститут Університету «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ПІДРОЗДІЛАХ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Статтю присвячено дослідженню та аналізу кращих вітчизняних практик з втілення соціальної інклюзії. Детально описано досвід соціально-педагогічної роботи зі студентами з особливими освітніми потребами у навчально-виховних підрозділах Університету «Україна».

Ключові слова: інклюзія, соціальна інклюзія, інклюзивна оста, інклюзивне навчання, Університет «Україна», особливі освітні потреби

Постановка проблеми. У зв'язку з політичними та освітніми реформами в Україні за останні п'ять років було закладено юридичне підґрунтя для нової немедичної моделі освіти для студентів з особливими освітніми потребами. Зокрема обрано проєвропейський вектор розвитку суспільства, прийнято новий «Закон про освіту України», уточнено ключові принципи й терміни, які розширили поняття «інклюзія» в позаосвітнє, соціальне середовище.

У державі поступово формується європейський підхід до організації тотального безбар'єрного середовища – інклюзивного ландшафту, в авангарді розбудови якого перебуває Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Особливість упровадження інклюзії в Україні має дві протилежні тенденції: з одного боку, держава відстає від європейських країн через тривалий період радянського й постарадянського сегрегативного періоду, з іншого, – Україні не потрібно виробляти власний досвід, оскільки є можливість адаптувати до власних традицій європейські й світові здобутки. Сприятливим фактором є те, що імплементація інклюзії практично збіглася у часі з впровадженням Болонської системи навчання, пов'язаної з відміною лекційно-семінарської лінійної системи, введення персональних рейтингів студента, дистанційного та індивідуального навчання тощо (Давиденко В., 2017., с. 119-120).

Найбільшим досягненням на даний час є прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014), який утвердив нову термінологію й підходи до поняття інвалідності. Відтепер організація навчання виходить не з медичної нозології, а поняття особливих освітніх потреб.

Аналіз актуальних досліджень. Зарубіжні науковці зосереджують увагу на проблемах запровадження вищої інклюзивної освіти з 80-х років ХХ ст., а з початку 1990-х рр. з'являється інтерес до цих питань у країнах СНД і, зокрема, в Україні. Першість у цих дослідженнях належить британським педагогам і соціологам (Д. Купер, С. Корлетт, П. Сільвер, Г. Сільвер, Дж. Беллоу, М. Девіс, Т. Ньюмен та ін.).

Філософські та педагогічні проблеми інклюзивної освіти висвітлено в працях українських (П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, А. А. Колупаєва, С. П. Миронова, М. П. Матвеева, Ю. М. Найда, Т. В. Сак, О. М. Таранченко та ін.), американських (Дж. Р. Кім, А. Де Боер, В. Кагрейн, М. Шмідт), британських (Т. Брендон, Дж. Чарльотн), шведських (Е.-Х. Маттсон, А. М. Хансен та ін.) науковців.

Соціальні, психологічні, педагогічні та юридичні аспекти проблеми висвітлено в працях зарубіжних дослідників Ф. Амстронга, Б. Барбера, М. Девіса, Дж. Беллоу, Н. Борисова, К. Дженкса, Х. Кербо, С. Корлетта, М. Крозьє, Ф. Кросбі, Д. Купера, Т. Ньюмена, П. Романова, Г. Сільвера, П. Сільвер, В. Шмідта, К. Тейлора, А. Ходкінсона, О. Ярської-Смирницької.

Окремі аспекти проблеми інклюзії висвітлено в працях українських науковців П. Таланчука, М. Чайковського, О. Ільїної, О. Мартинової, О. Миськів, О. Мовчан, О. Полякової, Т. Самсонової, Н. Софій, В. Синьової, Є. Тарасенко, Н. Шаповала, А. Шевцова, О. Дікової-Фаворської, І. Кресіної, О. Отич, М. Шульги, Д. Шульженко, Н. Артюшенко, М. Докторович, С. Кондратьєвої, О. Купреєвої, С. Літовченко, М. Наянної, І. Россіхіної, А. Сімак, Н. Теплової, О. Фудорової та ін.

Проте досі залишаються малодослідженими приклади практичного втілення інклюзивного навчання в Україні. Адже вивчення кращих вітчизняних практик з втілення соціальної інклюзії дозволить пришвидшити процес впровадження інклюзії у навчальних закладах України. У зв'язку із цим видається вкрай важливим описати досвід соціально-педагогічної роботи зі студентами з особливими освітніми потребами у навчально-виховних підрозділах Університету «Україна». Саме таку мету і завдання ставить перед собою автор цієї наукової роботи.

Виклад основного матеріалу. В Україні явища, які набувають системного характеру, охоплюють значну територію й передбачають реконструкцію інфраструктури й комунікацій, прийнято розглядати як той або інший тип ландшафту (освітній, недійний, інформаційний ландшафт). Масштаби інклюзивного ландшафту розширюються від короткотривалих обмежених у часі проєктів – до масштабних експериментів, проєктів, акцій та юридичного закріплення його імплементації.

Проблемою інклюзивного ландшафту України наразі є обмежена кількість ЗВО, які вважають інклюзію головною концепцією власної діяльності. Єдиним закладом, який проголосив інклюзію основним напрямом діяльності є Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», місцеві філії якого охоплюють більшість регіонів і створюють власний рівень інклюзивного ландшафту. Усвідомлення потреби в інклюзивному навчанні на державному рівні сприяло організації Міністерством освіти і науки України у 2012 – 2015 рр. загальнодержавного експерименту «Системний підхід до організації інтегрованого навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації» (Давиденко Г., 2017, с. 160-161).

Моделювання інклюзії на базі українських ЗВО передбачає зміну ключових філософських підходів, зокрема зміну суб'єкт-об'єктних відношень на суб'єкт-суб'єктні, переорієнтація на індивідуалізоване розвивальне навчання, визнання примату розвитку й творчості над дидактичним та професійним; зміна фінансування й організації вищої освіти в царину синергетичної взаємодії ресурсів та розбудову відкритої системи суспільства в цілому.

Моделювання інклюзії у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», як і в низці інших, поки що перебуває в рамках педагогічної інноватики і має вигляд педагогічних проектів, які скеровують надані державною приватними структурами та фізичними особами ресурси в доцільне синергетичне середовище – інспіровану адміністраціями та колективами ЗВО, недержавними організаціями та самими студентами компактну організованість фізичного, навчального й комунікативного середовища.

Практичне втілення принципів сучасної інклюзії в Університеті «Україна» в базовій структурі та в регіональних філіалах здійснюється шляхом втілення інтегрованого принципу, тобто комплексної освітньої, професійної, реабілітаційної, соціальної та творчої адаптації й реалізації індивідуальних можливостей та потреб. Інклюзивну освітню роботу закладу можна узагальнити в такі напрями: соціально-педагогічна, психологічна, корекційна робота зі студентами з особливими потребами, медикореабілітаційна складова, організація доступу та технічних засобів, реалізація зовнішніх зв'язків Університету задля інтеграції студентів в усі сфери суспільного життя. Ці напрями роботи в рамках загальних принципів інклюзії мають свою специфіку й особливі досягнення у кожному з регіональних представництв Університету (Головченко, 2014; Давиденко Г., 2017; Чайковський, 2010; Чайковський, 2015).

У рамках загальних для Університету принципів індивідуальної роботи зі студентами існують особливості й вже усталені традиції в регіональних філіях, зокрема в царині навчально-виховної роботи як основного напрямку освітньої діяльності.

Так, викладачами Білоцерківського інституту економіки та управління підготовлено і видано методичні рекомендації «Особливості індивідуальної роботи зі студентами з особливими освітніми потребами». Всі категорії студентів з порушеннями сенсорного характеру та опорно-рухового апарату страждають від обмеженого доступу до інформації. В інституті створено усі умови для усунення такого бар'єру. Це дає можливість студенту з інвалідністю отримувати необхідні знання та досягти належного рівня підготовки і, відповідно, сприяє професійному навчанню і соціальній адаптації. Крім цього, головним аспектом оволодіння інформацією студентом з особливими потребами є можливість здійснювати це самостійно, без сторонньої допомоги. В інституті ведеться робота зі створення Центру інформації та реабілітації.

Педагогічний супровід в інституті передбачає взаємодію з деканами, завідувачами кафедр, методистами та лаборантами, кураторами академічних груп, викладачами, батьками. В організації навчальної діяльності студентів з особливими потребами виділяється: контроль відвідування навчальних занять; модульно-рейтинговий контроль знань; складання заліків та екзаменів; захист курсових робіт; організація індивідуальних консультацій студентів.

Індивідуальний навчально-виховний підхід в умовах інклюзивного закладу неможливий без варіативності соціально-економічного та технічного супроводу. Так, соціально-економічний супровід студентів полягає у встановленні спеціальної ціни (20–50% від вартості навчання) залежно від групи інвалідності та матеріального стану. Заклад тісно співпрацює з Київськими відділеннями Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. За рахунок коштів Фонду навчаються студенти як денної, так і заочної форми навчання. Складовою медичного супроводу є невідкладна медична допомога, консультативно-профілактична робота, яка направлена на підтримку та забезпечення високого рівня працездатності, підвищення функціональних та компенсаторних можливостей організму студентів з особливими освітніми потребами, допомогу в соціально-побутовій реабілітації.

Технічний супровід забезпечує студентів адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання (звукові карти для слабозорих та сліпих студентів), що компенсують функціональні обмеження. В інституті є близько 30 озвучених та зібрання електронних книг, є озвучена програма, що дозволяє прослуховувати інформацію, записану в електронному форматі. Фахівцями проводяться консультації студентів.

У Вінницькому інституті Університету «Україна» щорічно навчається близько 100 студентів з особливими освітніми потребами (що складає 6,3% від загального числа студентів). В основному – це студенти з порушеннями слуху, із загальними захворюваннями, з порушеннями рухового апарату, з порушеннями зору. В інституті сформована належна матеріально-технічна база, зокрема, обладнано навчальні аудиторії, розпочато створення кабінету корекційної роботи та лінгафонного кабінету і лабораторії діагностики порушень слуху, підготовлено відповідний кадровий потенціал – усі перекладачі-

дактилологи мають відповідну вищу освіту і пройшли належне навчання. В інституті проводиться науково-дослідна та методично-виховна робота за програмою «Життя та навчання без бар'єрів» за такими напрямками: адаптація в суспільство, психологічне забезпечення в навчально-виховному процесі, правове законодавство для вирішення проблем надання вищої освіти особам з порушеннями слуху. Серед технологічних досягнень останнього часу найпомітнішими є придбання 41 слухового апарату виробництва Швейцарії, які безкоштовно надані студентам для Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна».

Супровід студентів з особливими потребами забезпечує група фахівців, яка складається з психолога, фахівця з фізичної реабілітації, медсестри, педагога-дефектолога, перекладача-дактилолога, фахівця з інклюзивної освіти та кураторів груп. Залучаються також лікарі-реабілітологи санаторію «Хмільник». Для студентів з особливи освітніми потребами на першому поверсі навчального корпусу створено санітарно-гігієнічну кімнату, також є спеціальні під'їзди, переходи, які облаштовано пандусами.

Велику увагу тут приділяють комплектації аудиторій, холів, читальної зали спеціалізованим технічним супроводом навчання. Усі інтегровані групи зі студентами з порушеннями слуху забезпечено проекторами та відповідною комп'ютерною технікою. Так, у 2014 році в рамках реалізації грантового проекту Університету «Україна» 41 студент з вадами слуху отримав безкоштовно якісні швейцарські слухові апарати, за допомогою ресурсного центру «Вабос» усі слухові апарати було введено в експлуатацію та налаштовано відповідно до індивідуальних потреб кожного студента.

Для забезпечення інформаційної безбар'єрності навчального процесу та соціального життя студентів створено чотири комп'ютерних кабінети. У бібліотеці, читальній залі, на кожному поверсі інституту облаштовуються комп'ютерні інформаційні куточки. Біля відділу науки і міжнародних зв'язків та навчально-виховного і методичного відділу є інформаційні стенди, на яких систематично оновлюється корисна та необхідна інформація для усіх студентів інституту. У мережі Інтернет створено веб-сайт інституту, де кожний підрозділ висвітлює соціальне життя інституту, розроблено перспективний план та шляхи його виконання. Систематично проводяться тематичні семінари, конференції, зустрічі, круглі столи тощо, на яких студенти отримують інформацію про особливості навчального процесу та соціального життя. На кожній кафедрі інституту створено графіки проведення індивідуальних занять та консультацій для студентів з інвалідністю, кожному студенту з інвалідністю надається додатковий час у спеціально обладнаних приміщеннях для виконання завдань, складання заліків та екзаменів.

У закладі проводиться науково-дослідна та методично-виховна робота за програмою «Життя та навчання без бар'єрів», в якій діють напрями: 1) адаптація в суспільство; 2) психологічне забезпечення в навчально-виховному процесі; 3) правове законодавство для вирішення проблем надання вищої освіти особам з порушеннями слуху. З цією метою створено Вінницьку громадську організацію «Подільське молодіжне об'єднання «Без бар'єрів», яка сприяє освітньо-професійній підготовці студентів з інвалідністю, допомагає у працевлаштуванні, залученні молоді з особливими потребами до активного громадського життя, співробітництві у напрямку європейської інтеграції осіб з інвалідністю, їх адаптації у громадському суспільстві та лобюванні їх інтересів в органах місцевого самоврядування, створенні умов для творчої, навчальної, наукової та політичної реалізації молоді у співпраці з прогресивною світовою спільнотою.

У Луцькому інституті розвитку людини для студентів з особливими освітніми потребами в інституті запроваджено такі форми супроводу:

– технічний супровід навчання забезпечує студентів з особливими потребами адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання. Такий супровід допомагає компенсувати функціональні обмеження студентів і забезпечити принцип доступності до якісної вищої освіти всім студентам незалежно від виду нозології та ступеня важкості захворювання;

– психологічний супровід передбачає з'ясування психологічних особливостей кожного студента, зміцнення та збереження його психологічного здоров'я, надання йому необхідної допомоги з адаптації в інтегрованому освітньому середовищі, сприяння особистісному розвитку. Студенти з особливими потребами отримують матеріали для самостійного вивчення дисциплін електронною поштою («Фізика», «Основи комп'ютерних технологій», «Комп'ютерна схемотехніка», «Основи електроніки та електротехніки», «Прикладне програмування», «Чисельні методи в інформатиці», «Програмування», «Основи програмування та алгоритмічної мови», «Дискретна математика»). На базі кафедри права функціонує в межах роботи студентського навчально-виробничого підрозділу «Юридична клініка».

Основне завдання роботи – надання безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим верствам населення та студентам з особливими потребами. Кафедрами «Комп'ютерні технології» та «Комп'ютерна інженерія» розробляються матеріали для впровадження дистанційного вивчення дисциплін для студентів з особливими потребами. Студенти мають можливість не лише отримати матеріали для опрацювання тем курсу, тести та завдання для перевірки знань, а й задати питання й отримати консультацію на форумі («Комп'ютерні мережі», «Адміністрування комп'ютерних систем і мереж»).

В інституті запроваджено Інтернет-конференцію студентів та молодих учених «Соціальні та інженерні технології: актуальні проблеми теорії і практики», у рамках якої працює секція «Технології соціальної роботи з різними категоріями населення». Реалізуючи завдання щодо створення безбар'єрного архітектурного середовища інститутом придбано спеціальний підйомник для маломобільних студентів, обладнано спеціалізовані туалети, побудовано пандус на центральному вході в інститут, придбано мікроавтобус для забезпечення потреб студентів з інвалідністю. Одним з напрямків роботи інституту є

підготовка студентів-паралімпійців. Інститут виховав цілу плеяду чемпіонів: два чемпіони та два призери паралімпійських, один чемпіон дефлімпійських ігор, два чемпіони Європи, дев'ять чемпіонів України. Психологічний супровід студентів з особливими освітніми потребами здійснюється викладачами кафедри соціальної роботи на базі:

1) лабораторії «Психолого-соціологічних досліджень», робота якої спрямована на проведення науково-практичних досліджень, інформаційне забезпечення та допомогу студентам та практикуючим соціальним працівникам у здійсненні практичних завдань;

2) науково-практичної школи за напрямом «Комунікативні диспозиції учнівської молоді». Головною метою психологічного супроводу професійної підготовки студентів з інвалідністю є гармонійний особистісно-професійний розвиток.

Робота проводиться за двома напрямами: по-перше, на основі обґрунтованих напрямів гуманізації професійної підготовки студентів з інвалідністю проектується система психологічної підтримки студентів у навчальному процесі; по-друге, реалізується програма гуманістично-орієнтованого тренінгу, який розглядається як одна з форм реалізації психологічної підтримки студентів з особливими потребами. Розробка програми здійснюється на основі врахування результатів психодіагностики щодо психологічних характеристик студентів з особливими освітніми потребами.

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини для впровадження організаційних заходів щодо супроводу та адаптації студентів з особливими освітніми потребами має штат спеціалістів по роботі з цією категорією. Для забезпечення безбар'єрності освітнього середовища для студентів з ООП зроблено таке:

– за кожним студентом з інвалідністю закріплено студентів-волонтерів, які забезпечують допомогу при пересуванні, доставці книг тощо;

– на кожній кафедрі за студентами закріплено викладачів-тьюторів для підтримки їх у навчанні;

– навчальні матеріали сформовано на аудіоносіях для прослуховування.

Технічний супровід навчання студентів з інвалідністю призначений для поліпшення сприйняття ними навчального матеріалу й реалізується за такими основними напрямами: забезпечення студентів технічними засобами навчання; упровадження спеціальних технологій навчання, індивідуального супроводу. Соціальний супровід навчання означеної категорії студентів включає заходи, спрямовані на забезпечення їх соціалізації, зокрема соціально-побутової, соціально-культурної та соціально-трудової адаптації.

Основною функцією цього блоку є подолання соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, сприяння збереженню і підвищенню їх соціального статусу, допомога в отриманні ними пільг в інституті та установах міста; залучення до всіх сфер суспільного життя. Зокрема, студенти з особливими освітніми потребами були залучені до циклу заходів, присвячених Міжнародному дню людей з інвалідністю, у рамках якого проводились: загальноінститутська гра «Що? Де? Коли?»; загальноінститутські змагання з шахів, безкоштовна акція «З добром і надією» на базі реабілітаційного центру для студентів з особливими потребами; круглий стіл «Вирішення проблем фізичної, психологічної, соціальної допомоги та реабілітації студентів з ООП; фестиваль «Сяйво надії». При кафедрі журналістики організовано прес-клуб, який спонукає студентів з особливими потребами до створення журналістських фото-, відео- та газетних матеріалів, допомагає оволодіти професійною майстерністю та розкрити творчі здібності тощо.

З метою створення оптимальних умов для інтеграції таких студентів у інституті передбачено організацію роботи з соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю, їх психологічної підтримки в навчальному закладі. З цією метою здійснюється ряд заходів, зокрема, соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку студентів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення її основних тенденцій, консультативно-методична допомога студентам з особливими освітніми потребами та їх батькам, тренінгова робота зі студентами інтегрованих груп. У психодіагностичній роботі зі студентами з інвалідністю використовуються такі основні методи: тестування (методика «Прогресивні матриці» (Дж. Равена), методика «Психодіагностичний тест – ПДТ»); індивідуальні бесіди, анкетування, візуалізація.

Професійна адаптація та реабілітація студентів з особливими освітніми потребами здійснюється шляхом надання їм робітничої спеціальності в межах фахової підготовки, залучення до роботи у студентських навчально-науково-виробничих підрозділах, студентському науковому товаристві, наукових гуртках, проходження виробничої практики, надання таким студентам допомоги у працевлаштуванні. Цей супровід здійснюють кафедри, відділ наукових досліджень, відділ практики, відділ виховної роботи. Для студентів, що навчаються за спеціальністю «Фізична реабілітація», створено додаткові курси масажу. На курсах поглиблено вивчаються техніки як традиційного, так і східного масажу, нетрадиційні технології. Практика свідчить, що кращими фахівцями з масажу є люди з порушеннями зору або слуху. Саме в них значно підвищена тактильна чутливість, здібності відчувати в людини саме ті місця, що потребують лікування, та знаходити необхідні прийоми лікування для кожного окремого випадку.

У Полтавському інституті щорічно навчається близько 30 студентів з особливими освітніми потребами. Тут запроваджено систему тьюторства для супроводження, інформування, консультування означених категорій студентів. До тьюторства задіяно викладачів та студентів тих спеціальностей, на яких навчаються студенти з особливими освітніми потребами. Одним із завдань роботи Інституту є створення сприятливих умов для особистісного і професійного становлення студентів з особливими потребами.

Основною формою реалізації цього є психологічний супровід студентів з особливими потребами та психологічна підтримка членів їх сімей. Психологічний супровід студентів з інвалідністю – діяльність, спрямована на відновлення оптимального психологічного стану особистості з метою повноцінного або часткового вирішення проблемної ситуації, яка полягає у наявності протиріч між необхідністю активної діяльності в колективі та обмеженнями у спілкуванні.

Діагностичний матеріал, із яким працюють спеціалісти Інституту, включає: методику оцінки мікроклімату студентської групи (В. Зав'ялова); методику для діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд); створення на основі результатів діагностики психологічного портрету студента та складання психологічної характеристики; створення та розробку спеціальних рекомендацій щодо зміни тих чи інших факторів, які ускладнюють нормальне функціонування студентів з ООП в навчанні, сім'ї та в побутових і незвичних для них ситуаціях. Також ця робота передбачає проведення особистісних чи групових психологічних тренінгів, спрямованих на підвищення мотивації до отримання освіти, на розвиток позитивних міжособистісних взаємин між студентами в інклюзивних навчальних групах, підвищення самооцінки та розвиток потенційних особистісних можливостей і здібностей студентів з ООП (тренінги з елементами арт-терапії, ігротерапії, бібліотерапії, інтерактивний театр для студентів з інвалідністю, тренінг саморозвитку особистості студентів з особливими освітніми потребами, елементи тренінгу креативності тощо); консультування викладачів і кураторів інклюзивних академічних груп щодо академічної адаптованості студентів з особливими потребами. Ця робота проводиться відповідно до індивідуальних показників, таких, як навчальне, фізичне та розумове навантаження, особливості виконання навчальної програми, можливості розробки індивідуального плану навчання студента з інвалідністю.

В інституті головними принципами реалізації системи психологічної підтримки студентів з особливими освітніми потребами є емоційне прийняття особистості студента з ООП, полісуб'єктність та особистісна орієнтованість психологічної підтримки. Заслугує на увагу діяльність бібліотерапевтичного клубу «Терра інкогніта», який був створений у 2004 році та став базою для корекційної роботи зі студентами з особливими потребами в рамках дипломного проекту «Бібліотерапія як засіб роботи з студентами з особливими потребами» (автор проекту – Юрій Данільченко, магістр соціальної роботи).

Психологічний супровід студентів з особливими освітніми потребами передбачає також консультативну роботу з сім'ями з метою активізації психологічного потенціалу окремих членів сім'ї, однокурсниками та одногрупниками, іншими особами з метою оптимізації навчально-виховного процесу і налагодження контактів студентів з інвалідністю з оточуючими. В інституті створено кабінет доклінічної практики, який служить базою для фізкультурно-реабілітаційного супроводу студентів з особливими потребами. Кабінет оснащений відповідно до програмних вимог і містить біохімічну лабораторію, у якій є необхідна кількість реактивів та обладнання. Кількість навчальних підручників та посібників, адаптованих до потреб студентів з особливими освітніми потребами, складає 23 тис. примірників.

Студенти з особливими потребами беруть активну участь у концертно-розважальних програмах, конкурсах «Міс та Містер інституту», «Сяйво надій», спортивних святах. Вони гідно представляють свої творчі здобутки на обласному фестивалі творчості людей з інвалідністю, який щорічно проводиться Всеукраїнською організацією людей з інвалідністю «Союз організацій осіб з інвалідністю України», Полтавським обласним осередком Всеукраїнської організації людей з інвалідністю «Союз організацій людей з інвалідністю України» за підтримки управління культури та туризму Полтавської облдержадміністрації.

У ЗВО проводяться юридичні консультації на базі навчально-наукового виробничого підрозділу «Юридична клініка». Студентів з інвалідністю активно залучають до роботи в органах студентського самоврядування. На базі інституту діє осередок ВМГО «Гаудеамус». Регулярно висвітлюються досягнення студентів з інвалідністю у газеті «Студентський вісник». Наявний практичний досвід, демонструє, що вирішення цих завдань найкращим чином забезпечується завдяки співпраці з українським і регіональними центрами з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт», реабілітаційно-спортивними школами дітей з інвалідністю, що мають достатній досвід роботи у цій галузі.

Комплексною системою супроводу передбачено залучення студентів із особливими освітніми потребами до систематичних занять фізичною культурою, відвідування факультативних занять і спортивних секцій з метою розкриття потенційних можливостей, розширення сфери життєдіяльності молоді з особливими освітніми потребами, підвищення розумової та фізичної працездатності, корекції та компенсації відхилень у розвитку, а також соціальну адаптацію та інтеграцію у суспільство. Серйозна увага приділяється формуванню валеологічної культури і засад здорового способу життя студентів з особливими освітніми потребами. Вирішенню цих завдань сприяє проведення низки фізкультурно-спортивних заходів, зокрема до Міжнародного дня людей з інвалідністю, тематичних бесід, круглих столів, інтерактивних зустрічей, рекламних акцій щодо здорового способу життя та формування потреби у систематичних заняттях фізичною культурою і спортом. Започаткована у 2001 році плідна співпраця кафедри фізичної реабілітації та Полтавського обласного центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт». Інститут також співпрацює з Полтавською обласною дитячо-юнацькою реабілітаційно-спортивною школою людей з інвалідністю. Для студентів із порушеннями опорно-рухового апарату за активної участі викладачів кафедр фізичної реабілітації організовано систематичні реабілітаційні заняття з використанням лікувального плавання, а також навчально-тренувальні заняття з легкої атлетики та настільного тенісу.

На центральному вході до інституту облаштовано пандус, працює ліфт, що сприяє безбар'єрному доступу до навчальних аудиторій, кафедр, кабінету фізичної реабілітації людей з ООП. Спецвотранспорту на балансі інституту не передбачено, але у місті працює соціальне таксі, яким у разі потреби можуть скористатись студенти з особливими потребами. Студенти з фізичними обмеженнями мають труднощі з пересуванням, координацією рухів та мовою. Для таких студентів в інституті є засоби, що допомагають у пересуванні, зокрема особам з ДЦП, ЗНС та порушеннями ОРА: візки, ходунки, чотирьохточкові опори та ін.

У Рівненському інституті для студентів з особливими потребами запроваджено різні види супроводу: корекційно-педагогічний, психологічний, соціальний, медичний, індивідуальний (тьюторський), фізкультурно-реабілітаційний, технічний та ін. Важливу роль в інтеграції студентів з особливими потребами в освітнє середовище відіграє корекційно-педагогічний супровід.

Методика роботи полягає у врахуванні таких основних аспектів: визначення рівня підготовки, визначення рівня продуктивності працездатності, моніторинг ефективності, корекція реабілітаційних програм. Методики після затвердження кафедрою рекомендуються для використання в роботі інших викладачів. Після цього розробляється індивідуальна програма корекційно-педагогічного супроводу організації навчального процесу студента з особливими освітніми потребами. Її втілюють викладачі, керівники інклюзивних груп, викладачі-тьютори.

У структурному підрозділі діє осередок ВМГО «Гаудеамус», на засіданнях якого розглядаються проблемні питання студентів з інвалідністю. Студенти-волонтери співпрацюють з асоціацією та забезпечують соціальний супровід студентів означених категорій. Студенти таких категорій активно долучаються до спортивно-масової роботи та змагань, беруть участь у спортивних секціях: настільного тенісу, шахів, дарсінгу. На базі Рівненського обласного центру спорту для людей з інвалідністю «Інваспорт» студенти здійснюють навчально-тренувальну діяльність в олімпійських видах спорту: стрільбі, плаванні, атлетиці. Викладачі інституту залучаються до роботи постійно діючого науково-практичного семінару з проблем організації фізкультурно-реабілітаційного супроводу студентів з ООП, розробляються тематики НДР з проблем реабілітаційної та спортивної роботи. Для забезпечення безбар'єрного архітектурного середовища та для зручності студентів з ОРА чи ДЦП в інституті доступні навчальні приміщення, що знаходяться на першому поверсі, бібліотека, адміністративні приміщення.

Студенти з особливими освітніми потребами забезпечені підручниками, конспектами лекцій, роздатковими матеріалами в електронному та друкованому вигляді. Застосовуються диктофони для аудіозапису навчального матеріалу. При виконанні практичних завдань та складанні екзаменів студенти мають можливість здійснити підсумковий контроль з дисциплін тестовими завданнями на комп'ютері, скористатися послугами тьюторів-консультантів та скористатися технічними засобами.

Для студентів з інвалідністю в інституті забезпечене безпроблемне пересування прилеглою територією: максимальна висота бордюрів 150 мм, тротуари без перешкод, щілин, швів, поверхня тротуару рівна і неслизька, тротуари без сходів. Виділено місця стоянки для осіб з інвалідністю шириною 3,5 м, встановлено пандуси, поручні перед входом у корпуси. Максимальне зусилля, яке потрібно докласти для відкривання чи закривання дверей, не перевищує 2,5 кг. Предмети інтер'єру в коридорі не ускладнюють пересування студентів з інвалідністю.

Матеріально-технічна база для студентів з особливими освітніми потребами включає додаткові освітлювальні прилади для роботи слабозорих студентів у бібліотеках інституту, посилюючі звукові тренажери, спеціальні пристрої для мультимедійної техніки. Студенти, які потребують супроводу, забезпечуються навчальними підручниками та посібниками, електронна бібліотека яких нараховує 23 254 примірники. Для студентів з порушеннями зору відділом програмного забезпечення обладнано комп'ютери зі звуковими картами, матеріал роздруковується тим кольором, яким він сприймається найкраще. Комп'ютеризовані робочі місця студентів мають доступ до мережі Інтернет (Головченко, 2014).

Під час навчання викладачами застосовуються техніки психологічного втручання: активне слухання, перефразування, уточнення, інтерпретація, використовуються рефлексивні прийоми тощо. Серед основних проблем (запитів), з якими звертаються до психолога-консультанта студенти з особливими потребами, можна виділити такі: неадекватність педагогічних впливів на особистість, конфліктні ситуації в сім'ї, переживання негативних емоцій, відсутність навичок подолання стресових ситуацій, проблеми дезадаптації тощо.

У Хмельницькому інституті Університету «Україна» щорічно навчається близько 90 студентів з особливими освітніми потребами. У закладі забезпечено безбар'єрне архітектурне середовище, встановлено пристрої штучного обмеження руху та пандуси з дотриманням архітектурних норм, забезпечено відповідність ширини дверних прорізів для вільного переміщення осіб з інвалідністю на візках, пристосовано санітарно-гігієнічні кімнати для користувачів інвалідними візками (Чайковський, 2010).

Організація соціального супроводу та методичного забезпечення навчання студентів з особливими освітніми потребами здійснюється на основі реалізації плану впровадження моделі «Соціальна адаптація та педагогічні засоби підготовки студентів з особливими освітніми потребами в системі супроводу їх фахової підготовки у ЗВО. Створення моделі соціально-педагогічної реабілітації та супроводу навчання у ЗВО студентів з порушеннями опорно-рухового апарата.

В інституті створено інформаційно-комп'ютерний центр (ІКЦ), у 4 класах встановлено 126 комп'ютерів із вільним доступом до мережі Інтернет. Поточний та підсумковий контроль знань студентів здійснюється шляхом тестування на комп'ютері. Навчально-методичні комплекси дисциплін у електронному вигляді

знаходяться в базі даних ІКЦ та доступні для використання всіма студентами, зокрема з особливими потребами. Сформовано електронну бібліотеку з фондом, що налічує п'ять тисяч примірників навчальної та наукової літератури.

У філіалі створено Центр соціальної інклюзії, який організовує різнопланову підтримку у навчанні студентів з інвалідністю. Головною метою центру є: розвиток готовності викладачів до роботи в інклюзивному просторі, корекція поведінки студентів з особливими освітніми потребами під час їхніх життєвих проблем, розвиток у студентів з особливими потребами здатності займати активну і творчу позицію щодо себе та своєї життєдіяльності, здатності справлятися із травматичними ситуаціями та переживаннями, ухвалювали рішення і продуктивно діяти у відповідних соціально-культурних умовах, розвивати здібності бачити перспективи, почуття людської гідності.

Основними фахівцями у штаті Центру соціальної інклюзії є: керівник центру, до функцій якого входить координація і аналіз діяльності підрозділу, здійснення безпосередньої роботи з суб'єктами освітнього простору; координатор зв'язків центру соціальної інклюзії з абітурієнтами і студентами з особливими потребами з профільними викладачами; оператор Інтернет ресурсу; методист фізичної реабілітації. До роботи центру залучається команда фахівців у складі досвідчених викладачів, працюючих на постійній основі на кафедрах і виконуючих функції за напрямками діяльності інклюзивного освітнього простору, зокрема, беруть участь у підвищенні інклюзивної компетентності учасників навчально-виховного процесу ЗВО, забезпечують участь викладачів профільних кафедр в професійній орієнтації і підготовці до вступу абітурієнтів з особливими освітніми потребами, надають необхідні реабілітаційні послуги абітурієнтам і студентам за профілем діяльності.

Фахівці мультидисциплінарної команди визначають індивідуальні потреби студентів у допоміжних засобах навчання, уточнюють їх навчальні можливості і необхідність модифікації навчальних планів, зокрема, визначення необхідності застосування інформаційних технологій навчання, забезпечення доступу до інформаційно-пошукових систем мережі Інтернет тощо. У центрі облаштовано ресурсний кабінет, обладнаний слухо-мовленнєвим тренажером, спеціальними збільшувальними лупами та іншими спеціальними технічними засобами для навчання студентів з порушеннями зору та слуху. Технічне обладнання придбано в рамках реалізації мікропроєкту Українського фонду соціальних інвестицій «Соціально-педагогічний супровід навчання соціально вразливих груп студентів» (Чайковський, 2015).

Перелік технічного обладнання ресурсного кабінету, крім зазначеного, включає: набір ручних збільшувальних луп (з підсвічуванням) на складній підставці, лупи-лінійки для читання, портативний ручний електронний відеозбільшувач для читання текстів, розгляду об'єктів та письма з кольоровим екраном (виробник: ASH (Ірландія), QuickLook), кольорова збільшувальна відеосистема для читання текстів, розгляду об'єктів, письма з виводом зображень на екран комп'ютера через спеціальну відеокарту (виробник: ASH (Ірландія), PRISMA). Студентам із порушеннями слуху в комп'ютерних класах встановлено програми, які дозволяють сприймати навчальний матеріал візуально. Центр працює за такими напрямками діяльності:

- 1) психологічна освіта (підвищення психологічної готовності студентів та викладачів до співпраці і роботи в інклюзивному просторі);
- 2) профілактична робота (допомога в адаптації; проведення заходів для створення сприятливого психологічного клімату в групах);
- 3) психодіагностична робота;
- 4) консультативна діяльність (допомога студенту з особливими освітніми потребами усвідомити його проблеми та знайти шляхи і способи їх розв'язання);
- 5) психологічна корекція (створення психологічно-педагогічної корекційної програми, її виконання та аналіз ефективності).

При діагностуванні студентів з особливими освітніми потребами використовуються такі методики:

- 1) багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» А.Маклакова і Ф. Чермяніна (виявляє особистісний адаптаційний потенціал, поведінкову регуляцію, комунікативний потенціал, рівень соціалізації, моральну нормативність);
- 2) MMPI – Міннесотський багатовимірний особистісний опитувальник (адаптація Ф. Березіна і М. Мірошнікова), який виявляє схильність особистості до іпохондрії, депресії, істерії, психопатії, паранояльності, психастенії, шизоїдності, гіпоманії;
- 3) методика «ТОБОЛ» (А. Лічко і Н. Іванова), що виявляє ставлення особистості до хвороби: анозогнозичне, ергопатичне, гармонійне, сензитивне, егоцентричне, паранояльне, неврастенічне, тривожне, іпохондричне, дисфоричне, меланхолічне, апатичне;
- 4) методика «Прогресивні матриці Равена» (виявлення інтелектуального рівня розвитку студента);
- 5) «Диференціально-діагностичний опитувальник» (ДДО) Е. Клімова (виявляє здатність людини працювати у таких сферах діяльності як людина-людина, людина-природа, людина-техніка, людина-знакова система, людина-художній образ).

Викладачі відвідують спеціальні заняття, на яких ознайомлюються із тими змінами, які відбуваються в психічному розвитку студентів із особливими потребами відповідно до виявленої хвороби, та з основними проблемами, з якими стикається молодь у процесі навчання у вищому навчальному закладі (втома, зниження працездатності, послаблення уваги, емоційна лабільність, головні болі після навантажень, схильність зациклюватися на різних емоційних конфліктах, підвищена збудливість тощо). Проводяться

бесіди зі студентами з метою підвищення їх психологічної обізнаності щодо індивідуально-психологічних особливостей студентів з особливими освітніми потребами. Профільні кафедри впроваджують у навчальну діяльність корекційні програми з урахуванням індивідуальних психофізіологічних особливостей студентів з особливими потребами, розробляють навчально-методичну документацію з профорієнтаційної роботи та підготовки до вступу абітурієнтів з особливими освітніми потребами до ЗВО, надають необхідні реабілітаційні послуги абітурієнтам і студентам за профілем майбутньої діяльності.

Висновки. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» – один із небагатьох вищих навчальних закладів в Україні застосовує відносно автономну систему адміністрування інклюзії за домінувальним у Європейському Союзі принципом – «знизу – вгору», яка реалізується шляхом інформаційно й комунікативно відкритої але адміністративно самостійної синергії трьохконтурної системи самоуправління та максимальної інформатизації й відкритості навчального процесу в рамках вже сформованого фізичного середовища

В Університеті повністю сформовано архітектурну, технічну й навчально-методологічну базу, на основі якої здійснюється освітній процес, що включає особистісну орієнтацію, акцент на позадидактичній діяльності студентів, їхній самоорганізації й наданні повного пакету сервісів у царині навчання, психологічного консультування, асистування, початкового, поточного й кінцевого моніторингу а) знань, умінь і навичок; б) психологічної динамічної складової з постійним коригуванням поточних змін.

Список використаних джерел

- Головченко, Н. (2014). *Про впровадження нових технологій інклюзії в Університеті «Україна»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vmurol.com.ua/upload/Suprovid_navchannya/Kor_materiali/2014/Pro_vprovadzheniya_novih_tehnologiy_incluziyi.doc.
- Давиденко, В. В.(2017). Становлення інклюзивної освіти як чинник формування соціальної держави: нормативно-правове забезпечення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*.– К.: Університет «Україна», 14, 117–121.
- Давиденко, Г. В. (2017). Організація освітнього процесу для осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах України: досвід Університету «Україна». *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету] : Педагогічні науки / Херсон. держ. ун-т. – Том 2. – Номер LXXVII, 158-163. – Видавництво «Херсонський державний університет. «Видавничий дім «Гельветика»*
- Положення про науково-практичний медико-реабілітаційний центр інституту соціальних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd>
- Чайковський, М.С. (2010). Досвід впровадження інклюзивного навчання в університеті «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpkhist_2010_2_3.pdf.
- Чайковський, М.С. (2015). *Особливості впровадження інклюзії у вищому навчальному закладі: навчальний посібник*. Київ: Університет «Україна».

References

- Holovchenko, N. (2014). *Pro vprovadzhenia novykh tekhnolohii inkluzii v Universyteti «Ukraina»* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.vmurol.com.ua/upload/Suprovid_navchannya/Kor_materiali/2014/Pro_vprovadzheniya_novih_tehnologiy_incluziyi.doc.
- Davydenko, V. V.(2017). Stanovlennia inkluzivnoi osvity yak chynnyk formuvannia sotsialnoi derzhavy: normatyvno-pravove zabezpechennia. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*.– K.: Universytet «Ukraina», 14, 117–121.
- Davydenko, H. V. (2017). Orhanizatsiia osvitnoho protsesu dlia osib z invalidnistiu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: dosvid Universytetu «Ukraina». *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu] : Pedagogichni nauky / Kherson. derzh. un-t. – Tom 2. – Nomer LXXVII, 158-163. – Vydavnytstvo «Khersonskiy derzhavnyi universytet. «Vydavnychiy dim «Helvetyka»*
- Polozhennia pro naukovo-praktychnyi medyko-reabilitatsiinyi tsentr instytutu sotsialnykh tekhnolohii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd>
- Chaikovskiy, M.Ie. (2010). *Dosvid vprovadzhenia inkluzivnoho navchannia v universyteti «Ukraina»* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpkhist_2010_2_3.pdf.
- Chaikovskiy, M.Ie. (2015). *Osoblyvosti vprovadzhenia inkluzii u vyshchomu navchalnomu zakladi: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Universytet «Ukraina».

DAVYDENKO H.

Vinnitsa Institute of the University "Ukraine"

SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE TEACHING AND EDUCATIONAL DIVISIONS OF THE UNIVERSITY "UKRAINE"

In connection with political and educational reforms in Ukraine over the last five years, the legal basis for a new non-educational model of education for students with special educational needs was laid down. In particular, the pro-European vector of development of society was chosen, the new Law on Education of Ukraine was adopted, the key principles and terms were clarified, which expanded the concept of "inclusion" into the non-educational, social environment.

In the state, the European approach to the organization of a total barrier-free environment an inclusive landscape is gradually being formed, in the forefront of which is the Open International University of Human Development "Ukraine".

The peculiarity of the introduction of inclusive education in Ukraine is two opposite trends: on the one hand, the state lags behind the European countries through the long period of the Soviet and post-Soviet segregation period; on the other hand, Ukraine does not need to develop its own experience, since it is possible to adapt to the European and world achievements its own traditions.

The beneficial factor is that the implementation of the inclusive practice coincided in time with the implementation of the Bologna system of education associated with the abolition of the lecture and seminar linear system, the introduction of personal student ratings, distance and individual training, etc.

The Open International University of Human Development "Ukraine" is one of the few higher education institutions in Ukraine, applies the relatively autonomous system of inclusive administration for the dominant European Union "bottom-up" principle, which is realized through the informational and communicative open but administratively independent synergy of the three-contour system of self-government and maximum informatization and openness of the educational process within the already formed physical environment.

The University has completely formed an architectural, technical and educational and methodological base on which the educational process involves personal orientation, the emphasis on post-graduate students' activity, their self-organization and the provision of a full package of services in the field of training, psychological counseling, assisting, initial, current and final monitoring a) knowledge, skills and abilities; b) psychological dynamic component with constant correction of current changes.

Key words: inclusion, social inclusion, inclusive education, University "Ukraine", special educational needs

Стаття надійшла до редакції 10.08. 2018 р.

УДК 37.091.4:17.023.36

НАТАЛІЯ ДЕМ'ЯНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СКЛАДНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В. ВЕРХОВИНЦЯ

У статті розглянуто складники національної культури як теоретичні основи педагогічної спадщини і діяльності видатного українського педагога, музикознавця, етнографа, хореографа, диригента і композитора В. М. Верховинця. Схарактеризовано фольклорні епічні, ліричні та драматичні жанри, розкрито їх виховне значення. Висвітлено результати впровадження складників національної культури в теоретичній і практичній діяльності педагога.

Ключові слова: національна культура, складники національної культури, фольклор, музичне, хореографічне, драматичне мистецтво

До провідних концептуальних положень реформування системи освіти в Україні належать її національна спрямованість, невіддільність від національного ґрунту, органічне поєднання з історією та традиціями українського народу. Цим зумовлюється необхідність пізнання, глибокого осмислення і раціонального застосування в сучасному навчально-виховному процесі цінного прогресивного досвіду минулого, творчих надбань визначних діячів вітчизняної педагогіки і культури. Серед них – репресований, розстріляний і помертво реабілітований видатний український педагог, музикознавець, етнограф, хореограф, диригент і композитор Василь Миколайович Верховинець (1880–1938). Його педагогічна спадщина становить глибоко національне за своєю сутністю і виховне за змістом явище, яке органічно поєднує його педагогічну і мистецьку творчість, науково-теоретичну і практичну діяльність. Її